

УДК 343.13

А.В. Дудич

здобувач кафедри кримінального
права, процесу і криміналістики
Прикарпатського юридичного
інституту Національного
університету
«Одеська юридична академія»

ПРАВА ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Експерт є самостійним учасником кримінального провадження, специфіка участі якого визначається тим, що він в певній мірі забезпечує весь комплекс функцій органів, що здійснюють провадження по справі та інших учасників процесу. Для здійснення своєї діяльності у кримінальному судочинстві, процесуальний закон наділяє експерта правами та обов'язками, які складають основу його процесуального статусу та відрізняють від інших учасників провадження. Кримінальний процесуальний кодекс від 13. 04. 2012 року дещо розширив та деталізував права експерта у кримінальному провадженні, які потребують додаткового аналізу.

Наведеним обумовлена мета статті, яка полягає у дослідженні процесуальних прав експерта як самостійного учасника кримінального провадження.

Права експерта у кримінальному провадженні як складовий елемент його процесуального статусу не були предметом самостійних наукових розробок, а аналізувались процесуалістами при дослідженні інституту експертизи у цілому або під час призначення та проведення експертизи у кримінальному процесі. Так, окремі процесуальні права експерта у кримінальному провадженні досліджувались такими науковцями як К.К.

Абакіров, В.А. Назаров, Р.Д. Рахунов, М.Г. Щербаковський, В.М. Шепель та інші.

З метою повного, всебічного та об'єктивного дослідження у кримінальному провадженні експерт наділяється досить широким колом прав:

- знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження;
- заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи;
- бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження;
- викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання;
- ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні;
- одержати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт;
- заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;
- користуватися іншими правами, передбаченими Законом України «Про судову експертизу» (ч.3 ст. 69 КПК України) [1].

Зазначені у п.п. 1-3 ч. 3 ст. 69 КПК права експерта необхідні для того, щоб отримати відомості про кримінальне провадження та стосуються предмета експертного дослідження. Експерт може відмовитися від давання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків [2, с.203].

Володіння експертом матеріалами кримінального провадження є однією з умов успішного проведення експертизи. В той же час, на думку К.К. Абакірова, вивчення експертом всіх матеріалів кримінального провадження може призвести до зайвої затрати сил і часу. Як зазначає науковець, експерту необхідно знайомитись лише з тими матеріалами

провадження, які мають відношення до предмету експертизи (речові докази, зразки для експертизи, фотокопії зразків та ін.). В кожному конкретному випадку межі ознайомлення експерта з обставинами справи та обсяг матеріалів мають бути визначені слідчим чи судом [3, с.28]. Такої ж думки притримується і В.А. Назаров, однак із деякими зауваженнями. Зокрема, на ознайомлення експерту не повинні надаватись показання підозрюваних про визнання ними вчинення тих чи інших дій (складення документу, здійснення пострілу, і т.д) чи відомості, які негативно характеризують особу, щодо якої ставляться питання перед експертом та інші обставини, які не мають безпосереднього відношення до предмету експертизи. Обізнаність експерта про вказані обставини не сприятиме його ефективній роботі [4, с. 80].

Позицію про необхідність надання для ознайомлення експерту лише тих матеріалів кримінального провадження, без яких неможливо дати висновок відстоює Р.Д. Рахунов. На його переконання надання для ознайомлення експерту всього обсягу матеріалів кримінального провадження може негативно вплинути на експерта та кінцевий його висновок [5, с. 99-102].

Як видається позиція про необхідність надання для ознайомлення експерту матеріалів кримінального провадження, які містять відомості про факти необхідні для проведення експертизи є обґрунтованою. В той же час, слід погодитись з тими науковцями, які вважають, що обсяг матеріалів кримінального провадження, необхідних для експертизи та їх значення для експертного дослідження повинен вирішувати експерт самостійно [3, с. 29; 6, с.19-20].

Таким чином, експерт має право знайомитися з тими матеріалами кримінального провадження, які мають відношення до предмету експертизи. Обсяг матеріалів експерт визначає самостійно. Слідчий чи суд зобов'язані надати для ознайомлення на вимогу експерта матеріали кримінального провадження, які мають відношення до предмету дослідження у тому обсязі, який визначить сам експерт. Право експерта на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження обмежене предметом експертизи. Експерт не має права аналізувати матеріали

провадження, збирати докази, вибирати що йому досліджувати. В такому разі можуть виникнути сумніви у об'єктивності та обгрунтованості висновку експерта.

Експерт при докладному ознайомленні з об'єктами, наданими в його розпорядження, питаннями, поставленими на його вирішення, може дійти висновку, що для проведення дослідження необхідні додаткові матеріали. До них належать зразки для порівняння (наприклад, при проведенні почеркознавчої експертизи), дані про особливості виготовлення, існування, вилучення об'єктів (при проведенні матеріалознавчих експертиз), вихідна інформація про обставини події (автотехнічна експертиза) та ін. Відсутність таких матеріалів, про надання яких, як правило, особі або органу, що призначив експертизу, надсилається відповідне клопотання, унеможливорює вирішення поставленого питання [7, с.221].

Відповідно до п.3.4. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень від 08.01.1998 № 53/5 з вилучення об'єктів, що підлягають дослідженню, та відібрання зразків оформлюються протоколом згідно з вимогами процесуального законодавства. У них, крім загальних реквізитів такого роду документів, зазначається, які саме зразки були вилучені або відібрані, їх кількість, умови відбору або вилучення, а також інші обставини, що мають значення для вирішення поставлених питань. Протокол підписується всіма особами, які брали участь у вилученні об'єктів, відібранні зразків [8].

Отримані зразки слугують об'єктами, що використовуються для порівняльного дослідження з іншими об'єктами – речовими доказами, документами, живими людьми і трупами з метою ідентифікації або встановлення групової належності. Так, для ідентифікації людини можуть використовуватися достовірно належні певній особі зразки почерку, відбитки пальців рук, ступень ніг, зліпки зубів, проби крові або слини, ознаки яких порівнюються з ознаками слідів, предметів, документів, залишених на місці злочину або пов'язаних із злочинною подією [9, с. 507].

Як зазначено у ст. 245 КПК України зразки для експертного дослідження відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею [1]. У будь-якому разі отримання зразків для експертного дослідження здійснюється безпосередньо слідчим із залученням, в необхідних випадках, спеціаліста.

Якщо клопотання експерта про надання додаткових матеріалів і зразків не буде задоволено, а відповідно додаткові матеріали не будуть надані, експерт може відмовитись від давання висновку, мотивуючи відмову недостатністю поданих матеріалів для проведення експертизи (ч. 4 ст. 69 КПК України).

Заявлення експертом клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків для проведення експертизи не позбавляє його права заявляти інші клопотання, зокрема на участь у процесуальних діях, що стосуються предметів та об'єктів дослідження. У будь-якому випадку клопотання експерта повинне бути вмотивоване [10, с. 62].

Експерт має право бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження (п.3 ч.2 ст. 69 КПК України). У експерта може виникнути необхідність оглянути місце події, здійснити експертне дослідження фрагментів з місця події або ж провести експеримент [4, с.81].

П. 3 ч. 1 ст. 13 Закону України «Про судову експертизу» зазначає, що присутність експерта під час проведення слідчих чи судових дій можлива лише з дозволу особи або органу, які призначили судову експертизу [11]. І це цілком логічно, адже всі процесуальні дії є суворо регламентовані процесуальним законом з чіткою процедурою та суб'єктами. Слідчий є незмінним учасником слідчих дій, його присутність є обов'язковою, саме з його погодження може проводитись фіксація будь-яких даних, що є визначальними для експерта. Слідчий надає експерту необхідну допомогу в організації огляду, експерименту. Отримана інформація викладається у експертному висновку, а вихідні фактичні дані також в протоколі слідчої дії.

Чинний КПК України окремо виділяє право експерта ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні (п.5 ч.3 ст.69 КПК України). Вказане право тісно пов'язане з правом експерта на присутність при проведенні процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження, яке аналізувалось нами вище. Формулювання вказаних прав окремими пунктами є не зовсім коректним, адже експерт може ставити запитання учасникам кримінального провадження лише під час проведення процесуальних дій. Беручи участь у процесуальних діях, що стосуються предметів та об'єктів дослідження – допиті, огляді місця події, речей, документів тощо, експерт може при цьому ставити запитання допитуваним, звертати увагу під час проведення інших процесуальних дій на обставини, які мають значення для його висновку, щоб вони були занесені до протоколу цієї дії [2, с. 203].

Окрім виділення окремими пунктами зазначених прав, викликає зауваження і законодавча техніка даних положень. Так, експерт може ставити запитання особам, які беруть участь у кримінальному провадженні, тобто всім суб'єктам кримінального провадження, що є неможливим через специфіку виконання ними завдань, визначених процесуальним законом. Логічно, що експерт може задавати запитання учасникам процесуальних дій, в яких він бере участь – допитуваній особі, особі, яка впізнає чи підлягає впізнанню та іншим.

Слід зазначити, що Закон України «Про судову експертизу» (п.3 ст.13) та Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень від 08.01.1998 № 53/5 З (п.2.1.) містять єдине формулювання права на участь у процесуальних діях та права ставити запитання особам, які беруть участь у них [8; 11].

Також заслуговує на увагу положення п.3 ч.3 ст. 57 КПК Російської Федерації, яке закріплює право експерта брати участь з дозволу дізнавача, слідчого і суду в процесуальних діях і задавати запитання, що стосуються предмету судової експертизи [12]. Схоже положення міститься і у п.3 ч.2 ст. 61 КПК Республіки Білорусь. [13] та у п.3 ч.3 с.83 КПК Республіки Казахстан [14].

Таким чином, враховуючи все вище викладене, вважаємо за необхідне внести зміни у ч.3 ст. 69 КПК України та виключити п. 5, а п. 3 вказаної частини статті викласти наступним чином: «з дозволу особи або органу, які призначили судову експертизу, бути присутнім під час проведення процесуальних дій та ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження особам, які беруть у них участь»

Процесуальний закон надає право експерту, якщо це в інтересах з'ясування обставин, які мають значення для кримінального провадження, виходити за межі отриманого доручення про проведення експертизи і викласти у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, з приводу яких йому не були поставлені запитання (п.4 ч.3 ст. 69 КПК України). Зазначене право експерта в процесуальній науці отримало назву експертної ініціативи. Право експерта вийти за межі поставлених йому на вирішення питань було викликано судовою та слідчою практикою, оскільки органи слідства та суду не завжди розуміють можливість того чи іншого дослідження, не завжди компетентно формулюють питання [15, с. 14; 16, с.15].

Досліджуване право експерта зазвичай реалізується в двох напрямках:

- 1) для встановлення фактичних даних, які мають значення для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню;
- 2) для визначення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину [4, с.82].

Експерт має право вказати зі своєї ініціативи на ті обставини, про які йому не були поставлені питання, але при дотриманні таких вимог:

- а) якщо ці обставини виявлені на підставі використання своїх спеціальних пізнань і не виходять за межі компетенції експерта;
- б) якщо вони виявлені під час експертного дослідження і впливають з нього;
- в) якщо вони мають значення для обставин, встановлених експертом під час свого дослідження і безпосередньо з ними пов'язані, тобто розкривають, доповнюють, уточнюють обставини, що складають предмет даної експертизи.

г) якщо через наявність об'єктивних причин експерт не зміг проконсультуватися з слідчим і судом із приводу необхідності включення даних відомостей про ці обставини до свого висновку [17, с. 145].

Експерт має право одержати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт (п.6 ч.3 ст.69 КПК України). Вказане право експерта закріплене і у кримінально-процесуальному законодавстві інших держав. Зокрема, у КПК Республіки Білорусь (п.8-9 ч.2 ст. 61), КПК Республіки Казахстан (п.8 ч.3 ст.83) закріплено право експерта на отримання винагороди за виконану роботу, яка не впливає із його прямих службових обов'язків [12;13;14].

Порядок відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи у кримінальному провадженні і викликом експерта до слідчого органу або до суду деталізується Інструкцією «Про порядок і розміри відшкодування витрат та виплати винагороди особам, що викликаються до органів досудового слідства, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів», яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 1 липня 1996 р. № 710 [18].

Відповідно до даної Інструкції до витрат, пов'язаних з участю експертів у кримінальному провадженні відносять суми, які складаються з:

1) витрат, пов'язаних з явкою до органів досудового розслідування та суду: а) вартості проїзду до місця виклику і назад, якщо перекладач проживає в іншому населеному пункті; б) витрат, пов'язаних з наймом жилого приміщення; в) добових;

2) винагороди перекладачам [18].

У кримінальному провадженні експерт також має право заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом – це можливість експерта у разі наявності загрози його життю, здоров'ю звертатись до відповідних органів про вжиття конкретних заходів та

забезпечення ефективного проведення ним експертного дослідження. Чинний КПК України тільки декларує дане право, а практичні аспекти цього питання регулюються Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23.12.1993 р.

Експерт також має право користуватися іншими правами, передбаченими Законом України «Про судову експертизу». Вказаний закон, окрім охарактеризованих вище прав експерта, визначає право на безперешкодний доступ експерта до об'єкта дослідження і належні умови праці (ст. 6); право на оскарження дій особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта (п.4 ст.13).

Таким чином, процесуальний закон надає експерту ряд прав, які є найважливішими юридичними гарантіями сумлінності та правдивості, об'єктивності та всебічності експертних досліджень. Права експерта як учасника кримінального провадження викладені у Законі України «Про судову експертизу» (ст.13) та КПК України (ст.69). Ознайомлення із змістом даних нормативних актів засвідчує відмінності у визначенні та формулюванні окремих положень, що не сприяє однозначності їх розуміння. Вирішенням проблеми може стати приведення у відповідність понятійного апарату Закону України «Про судову експертизу» та додаткове формулювання окремих прав експерта у КПК України.

Література

1. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-17: [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар [За ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила] – К.:Юстініан, 2012.–1224 с.
3. Абакиров К.К. Процессуальные и организационные проблемы применения специальных познаний при производстве судебных экспертиз: Дис. ... канд. юрид. наук 12.00.09 / Кайсын Кадырович Абакиров – М., 2003. – 188 с.
4. Назаров В.А. Назначение и проведение экспертизы в уголовном процессе: Дис. ... канд. юрид. наук 12.00.09 / Владимир Афанасьевич Назаров – М., 2003. – 162 с.
5. Рахунов Р.Д. Теория и практика экспертизы в советском уголовном процессе /

Р.Д. Рахунов – М.: Госюриздат, 1953 – 263 с.

6. Соколовский З.М. Вопросы использования экспертом материалов дела / З.М. Соколовский – Х.: Изд-во Харьк. ун-та, 1964. – 72 с.

7. Щербаковський М.Г. Процесуальні та гносеологічні підстави відмови експерта від давання висновку / М.Г. Щербаковський // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2011. – Випуск 11. – 217–225.

8. Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: інструкція затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.01.1998 № 53/5 З [Електронний ресурс] // Режим доступу:

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

9. Кримінальний процесуальний кодекс. Науково-практичний коментар / [Ківалов С.В., Міщенко С.М., Захарченко В.Ю.] – Х.: Одіссей, 2013. – 1104 с.

10. Шепель В.Н. Экспертиза в суде по уголовным делам в свете нового законодательства и перспектив ее развития: Дис. ... канд. юрид. наук 12.00.09 / Владимир Николаевич Шепель. – М., 2003. – 190 с.

11. Про судову експертизу: закон України від 25.02.1994 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

12. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации 22 ноября 2001 года [Электронный ресурс] // Режим доступа:

<http://www.consultant.ru/popular/upkrf/>

13. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь: от 16 июля 1999 года № 295-3, введен в действие 01 января 2001 года. [Электронный ресурс] // Режим доступа:

<http://levonevski.net/pravo/norm2009/num37/d37043.html>

14. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: от 13.12.1997 №206-1 [Электронный режим] // Режим доступа:

http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008442#sub_id=830000.

15. Петрухина А.Н. Проблемы развития института экспертной инициативы в уголовном судопроизводстве / А.Н. Петрухина // Российский судья. – 2004. – №1. – С.14 – 15.

16. Лазарева Л.В. К вопросу о правовом статусе эксперта в уголовном судопроизводстве / Л.В. Лазарева // Судебная экспертиза. – 2009. – №1. – С. 10-17.

17. Ревака В.М. Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні: Дис. ... канд. юрид. наук 12.00.09 / Віктор Миколайович Ревака – Х., 2006. – 197 с.

18. Про порядок і розміри відшкодування витрат та виплати винагороди особам, що викликаються до органів досудового слідства, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів: інструкція затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 1 липня 1996 р. № 710 [Електронний ресурс]. // Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/710-96-п>

Анотація

Дудич А.В. Права експерта у кримінальному провадженні України. – Стаття.

У статті охарактеризовані процесуальні права експерта як учасника кримінального провадження які складають основу його процесуального статусу. Зроблено висновок про необхідність вдосконалення положень процесуального закону, які визначають права експерта у провадженні.

Ключові слова: експерт, процесуальний статус, процесуальні права, учасник кримінального провадження.

Аннотация

Дудич А.В. Права эксперта в уголовном производстве Украины. – Статья.

В статье исследованы процессуальные права эксперта как участника уголовного производства которые составляют основу его процессуального статуса. Сделан вывод о необходимости совершенствования положений процессуального закона, которые определяют права эксперта в производстве.

Ключевые слова: эксперт, процессуальный статус, процессуальные права, участник уголовного производства.

Summary

Dudych A.V. Procedural rights expert in criminal proceedings of Ukraine. – Article.

The article explores procedural rights of an expert as a participant of criminal proceedings which form the basis of his procedural status. The conclusion is made about the necessity of improving the provisions of the procedural law, which define the rights of an expert in production.

Keywords: expert, procedural status, procedural law, the participant of criminal proceedings.

